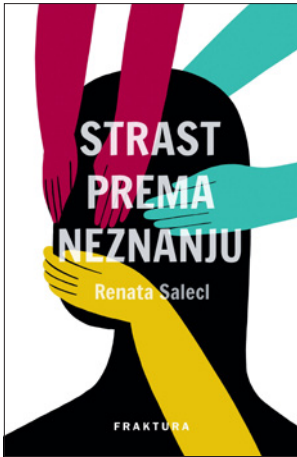

Маја Рогач Станчевић

СТРАХ ОД ОГЛЕДАЛА

(Рената Салецл: *Страст према незнању*, превела с енглеског Анита Пети Стантић, Фрактура, Запрешић, 2022)

Иако је знање још увек најпожељнија роба, студија *Сйрасйй према незнању* (*Што се оглучујемо не знайи и зашйо*) Ренате Салецл, словеначке филозофкиње и социолошкиње, указује на протективну, па чак и лековиту природу незнања. Тренд јачања представа о доступности сваке информације, као и о нашој дужности да знамо, превиђа противречност самог субјекта која нас неминовно враћа проблематичној природи самоопажања.

Јапански психоаналитичар Даисуке Фукуда пише о случају жене чија се патологија очитује као интензивна нелагодност у присуству огледала која рефлектују њен лик, и коју она покушава да разреши разбијањем ових објеката – тим чином симболички уништавајући и свој одраз у њима. Ово бизарно понашање Рената Салецл

користи као знаковиту причу која илуструје глобални притисак такозване индустрије лепоте на појединца у 21. веку, због којег је за многе постало неиздрживо суочавање са реалистичном сликом сопствене појаве. *Еисойшрофобија* – страх од огледала, претежно као извора нежељеног вида знања о себи, садржаног у рефлексији – карактерише самоперцепцију човека данашњице. Као и већина фобија, препозната је у неодређеној прошлости човечанства, али није случајно што се у 21. веку појачава, с обзиром на друштвене околности које нам намећу специфичне начине самопредстављања. Иако би се описана патологија разбијања огледала могла сматрати индивидуалним неуротичним одговором, јасно је да је и слика о себи, која се, на примеру наведеног клиничког случаја, можда чини објективним, непоткупљивим одразом – посредована, у највећој мери условљена културом која нас окружује. Наш одраз не може бити узнемирујућ сам по себи, без контекста који му придају друштвени нормативи, и зато ни наведена реакција није искључиво индивидуална.

Можемо кренути од очигледног: велики број конзумената друштвених мрежа развило је карактеристичне, селективне начине самопредстављања кроз обрађене и „улепшане“ фотографије свог тела и сопственог живота, настале под осетним притиском да се уклопе у наметнуте, нереалистичне стандарде пожељног. Али огледало из претходне приче могло би се третирати и као симболички предмет самоспознаје. Рената Салецл за поље свог проучавања бира дијаду *незнања* и *непризнавања* (игнорисања), потврђујући њихов значај за опстанак појединца у савременом друштву.

Свезнање као амбиција и као идеал у 21. веку задобија нове обресе. Политичка, економска и друштвена контрола почивају на „свезнању” моћних (корпорација и државе) које се успоставља кроз различите видове легалног и илегалног прикупљања података о појединцу. Више ништа не може да промакне испод радара свеопштег мониторинга. Електронски трагови у виду снимака камера, фотографија, запамћених претрага и личних преференци представљају значајан извор информација о нама. Даља анализа овако сакупљених чињеница и предвидивост људског понашања отварају простор за манипулацију и контролу које се обилато и бескрупулозно спроводе.

Успон свезнања, с друге стране, угрожава статус експертског знања. Уобичајена самоувереност с којом лаици у виртуелном простору друштвених мрежа коментаришу најразноврсније, често комплексне теме почива на идеалу самосталног учења због којег постаје немогуће признати да нешто не знамо. Цитирајући популарни израз Тома Хартмана *икеизација грушћива*, ауторка скреће пажњу и на сродни „уради сам” концепт на који Хартман алудира и који, такође, одржава представу о обавезном „свезнању”. Јер опасност „икеизације” је управо у неспремности да признамо сопствену некомпетентност. У том таласу популистичког „свезнања” појављују се и личности које утеловљују нови идеал, па чак и у сфери политике где би се морала очекивати повишена компетенција: како ауторка наводи, Доналд Трамп је *прећворио незнање у врлину*. Трамп је искористио изразит отпор лаика према експертском знању како би се наметнуо као кандидат чија аутентичност стоји на супрот стручном ауторитету технократа и тиме себе учинио пожељним председником САД.

Ипак, ауторка се у већем делу студије бави игнорисањем чињеница као неким обликом превенције урушавања личности, односно свесном (и несвесном) одлуком да се неподношљиво знање игнорише – овакво незнање може бити избор који нас штити од разорне природе сазнања о себи самима и свету. Ово се свакако односи и на потискивање мучних сећања и свих оних садржаја које не можемо интегрисати у сопствени живот. „Нисам заборавила. Не желим се сјећати.” Речи су жене избегле из Босне након рата које Рената Салецл цитира како би приказала заштитну улогу овог свесно изабраног незнања. Једно поглавље она посвећује и трауми посредних жртава ратних злочина у ратовима деведесетих – чланова породица убијених чији су посмртни остаци расејани по масовним гробницама. Одсуство сазнања где почивају тела њихових вољених, као и, последично, немогућност суочавања са реалитетом њихове смрти показују се као токсични. Ауторка наводи посебно потресан пример, приказан у документарном филму Јасмиле Жбанић *Црвене гумене чизме*, жене чија су деца убијена у последњем рату, али њихова тела никада нису пронађена. Она прати форензичара од једне масовне гробнице до друге у нади да ће ДНК анализом најзад идентификовати њихове посмртне остатке и сахранити их. Црвене гумене чизмице на ногама њеног убијеног сина могу да надживе распадање тела и зато представљају њену последњу наду у овој мучној потрази. Међутим, други примери говоре и о томе да неке мајке убијених нису желеле да помогну у форензичкој анализи јер би проналазак подударне ДНК њихов губитак учинио дефинитивним, а са тим знањем нису биле спремне да се суоче.

Прећуткивање као облик заштите од опасне истине ауторка је и сама доживела кроз искуство потискивања породичне успомене на смрт једног њеног претка након Другог светског рата. У Југославији која је славила комунистичку херојску прошлост није било дозвољено говорити о злочинима које су починили победници над пораженима и зато је и ауторкиној породици било ускраћено право да приповеда о сопственој историји, па тако и она касно сазнаје за судбину свог деде, због аустријског порекла осумњиченог за сарадњу са нацистима, кога партизани убијају када се изјашњава да се с породицом одсели у Аустрију. Прича о деди била је опасна. Ипак, како сама образлаже, прећутано знање ипак делује на сваког од њих. Зато је празна гробница коју подиже ауторкина породица, у коју деда не може бити сахрањен јер његово тело никада није пронађено, један вид покушаја да се та историја присвоји.

Да ли је потреба за знањем довела до угрожавања етичких начела? Истраживања генетског записа су толико унапредовала у 21. веку да се често пренаглашава значај гена за живот човека, при чему се утицај животних околности на развој одређених предиспозиција, односно епигенетика, сасвим пренебрегава. Сазнање о присуству генетских диспозиција за одређене тешке болести и поремећаје највећем броју људи је тешко прихватљиво, а може бити и разорно по њихово психичко здравље. Нови проблем који наведени тренд испитивања генетског записа отвара је доступност ових информација и, последично, могућност њихове злоупотребе. Рената Салецл описује нову категорију проблема насталу на овај начин – у распону од државног надзора над појединцима које обележава непожељна генетика до огромних премија здравственог осигурања уколико се докаже да постоји диспозиција за развој одређених болести. Генетика се чак у неким државама третира и као олакшавајућа околност у правосуђу, при процени оптужених за тешка кривичних дела. Како би илустровала један овакав случај, ауторка наводи пример суђења за убиство у Алжиру 2009. године, где аргумент наслеђа делује на смањење казне за почињен злочин.

С обзиром на то да, у већини случајева, болест не настаје искључиво генетском мутацијом у нашем ДНК, већ сложеном интеракцијом генетике са низом друштвених и културних чинилаца из околине, поставља се питање да ли је тежња ка откривању свих појединости нашег генома корисна. Међутим, наши гени представљају и део нашег идентитета, зато се испољавање одређеног наслеђа сматра и судбином или узроком одређене животне путање, што превазилази физички аспект постојања и протеже се на нашу потребу да знамо. Како то дефинише Рената Салецл: „Живимо у временима такозване неурогенетске стварности. Надамо се да ћемо пронаћи истину у тијелу.” Ипак, већина генетичара говори у прилог субјективности која настаје свесним избором будућности након сазнања о императиву наших гена. Ауторка поставља једно важно питање: шта је са правом пацијента да не зна, да одбије непожељно знање?

Незнање може бити и вид негирања коначног императива смрти. Једно поглавље књиге посвећено је порицању тешких и терминалних дијагноза као модусу преживљавања. То порицање понекад задобија карактер „преодевања” нашег свесног става успостављањем дана или сати када, уз помоћ ближњих, болесни појединац

може да се растерети од своје улоге и да се подсети слободе коју је имао пре болести. Наравно, овакав ритуал у великој мери зависи од разумевања и флексибилности околине, од пристанка најближих да у задатом оквиру „не знају” оно што неминовно редефинише постојеће односе. Овакво порицање одржава „нормалност” омогућавајући болеснику задовољавајући квалитет живота у најтежим периодима физичке и психичке патње. Постоји чак и класификација типова порицања коју даје Шломо Брениц, описујући различита негирајућа понашања болесних од којих су нека важна за успостављање наде, а нека могу бити опасна и разорна.

Поглавље „Љубав је слијепа” враћа нас старој теми значаја незнања за одржање свих блиских односа који најчешће немају потенцијал да интегришу распон амбиваленције садржан у свакој личности. Ипак, нови облик рационализације љубави о којима ауторка пише су апликације за упознавање које, користећи одређене алгоритме, повезују потенцијалне партнере на основу опсежних упитника, односно одговора заинтересованих за овакав вид упознавања. Неке од апликација спроводе и оцену корисника на основу пожељности, што често представља непотребан удар на его, али и информацију која је ипак добрим делом произвољна. Други вид „свезнања” који штети еротском односу успоставља се преко друштвених мрежа, мобилних телефона и различитих уређаја за надзор посредством којих непрекидно пратимо вољеног. Како нас подсећа ауторка, Лакан је у својим раним делима управо незнање одредио као трећи појам троугла који укључује љубав и мржњу, као и повезивање симболичког, замишљеног и стварног.

Док се карактер знања о свету мења, најпре кроз одсуство тријаже коју би надобиљем доступних информација спроводиле институције, место незнања у сложеној динамици одржавања друштвених односа, као и психолошке функционалности појединца остаје значајно. Знање је неодвојиво од концепта друштвене моћи, а сасвим је извесно да оно представља одређени капитал или да се може капитализовати. Рената Салецл скреће нам пажњу на скривену улогу незнања у даљем процесу трансформације наших представа о сопственом месту у свету.